

Мухін В. В.,

кандидат юридичних наук, здобувач наукового ступеня
доктора юридичних наук кафедри теорії держави і права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВАЗАСТОСОВНИЙ АКТ ЯК ФОРМА ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто подані в юридичній літературі підходи до розкриття природи правозастосування. Автор виходить із того, що правозастосовна діяльність є важливим проявом індивідуального правового регулювання.

Ключові слова: індивідуальне правове регулювання, правозастосування, правозастосовний акт, правовий акт.

Постановка проблеми. Юридична наука традиційно приділяє велику увагу визначенню природи правозастосовного акта. Це пояснюється важливою роллю, яку відіграє цей акт у правовій системі будь-якої держави. Ця загальнотеоретична проблема зазвичай розглядається або в контексті дослідження правових актів (С. Алексєєв, Р. Васильєв, І. Котелевська, А. Міцкевич, П. Рабінович, В. Стефанюк, Ю. Тихомиров, М. Цвік, Л. Явич та ін.), або в контексті характеристики правозастосування (Ф. Григор'єв, І. Дюрягін, В. Лазарєв, Ю. Соколов, В. Юсупов та ін.). Проте деякі дискусійні питання щодо природи правозастосовних актів залишаються невирішеними й донині. До них належить питання про правозастосовний акт як форму індивідуального правового регулювання.

Мега статті – проаналізувати погляди на юридичну природу правозастосовних актів як різновиду правових актів, установити співвідношення таких понять, як правозастосовний акт, рішення з конкретної юридичної справи, результат правозастосовної діяльності, індивідуальне веління, розглянути питання про форму правозастосовних актів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомо, що питання про зміст і форму правозастосовних актів є складним проблемним змістом і форми правових актів [8, с. 21], яка впродовж багатьох років знаходиться у центрі наукових досліджень [12, с. 24]. Такий інтерес пояснюється, зокрема, тим, що від вирішення цього питання залежить можливість оптимальних визначень правових актів різних видів, ефективного застосування найпоширенішого прийому визначення понять через поняття найближчого роду та видові відмінності [3, с. 75; 4, с. 3].

Слід зазначити, що сьогодні в юридичній літературі немає загально визнаного поняття правових актів. Правовий акт визначається як дія-волевиявлення, волева дія, документ, письмовий документ, зовнішній вираз волі, засіб вираження рішення [4, с. 3], форма діяльності, припис, офіційне рішення, результат волевиявлення [3, с. 88], дія (поведінка), результат правомірної дії, юридичний документ [1, с. 192], засіб формальної визначеності права [9, с. 114], акт, що вносить зміни в юридичну ситуацію [2, с. 433] тощо. Природно, що різноманітність поглядів на природу правових актів зумовлює значні розбіжності під час характеристики правозастосовних актів.

Розглянемо два погляди, найпоширеніші в юридичній літературі: погляд, прибічники якого визначають правозастосовний акт як акт, зміст якого становить індивідуальне

веління, та погляд, відповідно до якого правозастосовні акти розглядаються як акти-документи. Їх аналіз, на нашу думку, дасть змогу наблизитись до розуміння змісту і форми правозастосовного акта.

Точка зору, згідно з якою змістом правозастосовного акта є індивідуальне веління (веління з приводу певного казусу) [8, с. 33], приводить до того, що зміст правозастосовних актів отождоженнюється зі змістом індивідуальних актів. Правозастосовні акти внаслідок такого отождоження втрачають характер самостійного правового явища, що має притаманні тільки йому властивості. Одним із проявів такого підходу є порівняння нормативних та правозастосовних актів [8, с. 59], тобто правових явищ, які належать до різних груп класифікації.

Вважаємо, що отождоження правозастосовних та індивідуальних актів викликано відсутністю чіткої класифікації правових актів, що і спонукає нас звернутися до цієї проблеми. Найпоширенішим в юридичній науці є поділ правових актів на нормативні й індивідуальні [1, с. 199]. Перші охоплюють акти, які містять положення нормативного характеру, другі – акти, що містять індивідуальні приписи, інші разові веління, рішення окремих осіб. С. Алексєєв, крім зазначеної класифікації, пропонує розділяти правові акти залежно від того, які основні елементи правової системи вони виражають. Він виокремлює а) нормативні акти правотворчості; б) інтерпретаційні акти; в) акти застосування права; г) акти реалізації прав і обов'язків. Порівнюючи ці дві класифікації, С. Алексєєв зазначає, що нормативні акти правотворчості належать до нормативних, акти правозастосування й акти реалізації прав і обов'язків – до індивідуальних. Інтерпретаційні акти можуть бути як нормативними, так і індивідуальними [1, с. 198].

Проте, на нашу думку, визначення співвідношення між правовими явищами, які належать до різних класифікаційних рядів, не є доцільним. Такий підхід приводить до отождоження правотворчих актів із нормативними, а правозастосовних – з індивідуальними. Так, А. Міцкевич, поділяючи правові акти на нормативні й ненормативні (індивідуальні), відмічає, що нормативні акти є вираженням правотворчої діяльності держави, її органів, а ненормативні – втілюють форми діяльності, не пов'язані із правотворчістю, встановленням правових норм [10, с. 14–15]. Із цим погоджуються й інші вчені.

На наш погляд, такий підхід не тільки ставить під сумнів доцільність виокремлення правотворчих і правозастосовних актів, а й має у своїй основі два критерії класифікації – форму діяльності, результат якої закріплює правовий акт, і характер положень, що в ньому містяться. Однак, як відомо, цінність будь-якої класифікації полягає, зокрема, в тому, що всі класифіковані явища систематизуються за однією ознакою. У протилежному разі класифікація може втратити науковий характер і практичне значення; вона стає випадковим нагромадженням явищ і фактів, речей і обставин [7, с. 86].

На нашу думку, поділ правових актів слід проводити за двома основними критеріями: 1) за характером припису, що закріплюється цим правовим актом. Це дає змогу виокремити акти нормативні й індивідуальні; 2) залежно від того, результат якої правової форми діяльності становить зміст цього правового акта. У цьому разі акти поділяються на правотворчі, правозастосовні й інтерпретаційні. Це дає змогу наблизитись до вирішення низки дискусійних питань, що мають і теоретичне, і практичне значення. До них, зокрема, належить питання щодо природи окремих різновидів судових рішень. Так, можна впевнено доводити, що судові рішення, яке є правозастосовним актом, може одночасно мати нормативний характер. Наприклад, нормативним можна вважати судові рішення про визнання нормативно-правового акта незаконним відповідно до ст. 171 Кодексу адміністративного судочинства України.

Крім того, запропонована класифікація дає змогу усунути суперечності, що виникають під час характеристики правозастосовних актів, у яких містяться положення нормативного характеру (так звані правоположення), а також давати загальну характеристику актам застосування права, що приймаються у країнах континентальної й англосаксонської правової сім'ї.

Визначальним для характеристики правозастосовних актів має бути те, що їхній зміст становить рішення у конкретній юридичній справі, а не веління індивідуального чи нормативного характеру. Останнє має значення при визначенні рис індивідуального чи нормативного актів.

Отже, наша пропозиція виключає ситуацію, коли акт правозастосування автоматично визнається індивідуально-правовим актом, що приводить до заперечення можливості вироблення положень нормативного характеру під час правозастосовної діяльності. Звичайно, ми не виключаємо ситуацій, коли правовий акт об'єднує характеристики індивідуально-правового і правозастосовного актів. Більше того, ми визнаємо, що така ситуація є досить поширеною. Проте це не є підставою для ототожнення зазначених різновидів правового акта, оскільки кожний з них передбачає певний набір притаманних лише йому рис. Дійсно, вирішення конкретної справи як результат правозастосовної діяльності передбачає встановлення веління індивідуально-владного характеру. Однак його індивідуальний характер не є конститутивною ознакою правозастосовного акта. Тому визначення юридичної природи акта правозастосування не може зводитись до характеристики веління, що в ньому міститься. Ознаки, пов'язані з природою індивідуального веління, становлять характеристику індивідуальних актів. Тому правовий акт, який є результатом правозастосування і містить у собі індивідуальне веління, містить також ознаки правозастосовного й індивідуального актів, що мають самостійне значення.

Значного поширення в юридичній літературі набула також позиція, відповідно до якої правові акти загалом, а також їх окремі різновиди розглядаються як акти-документи. Так, М. Цвік, звертаючись до питання про природу та види юридичних актів, характеризує їх як акти – державні документи, вважаючи акти-дії різновидом правомірної поведінки [18, с. 15].

Цей підхід має певні недоліки: визначення правових, у тому числі правозастосовних, актів як документів приводить до ототожнення їхнього змісту з документальною формою. Іменування актом лише його письмової форми не сприяє повноті дослідження правового явища та не відображає його природу. Це поступово приводить до того, що починають досліджувати лише документ. Такий підхід певною мірою залишає поза увагою вчених питання про зміст правозастосовного акта.

Вважаємо, що дискусію про те, чи є правозастосовні акти виключно актами-документами, слід розглядати як дискусію про їхню зовнішню форму, тобто про «засіб закріплення й об'єктивованого вираження рішення, яке приймається в результаті застосування права» [8, с. 33].

З приводу форми правозастосовних актів у юридичній літературі існує велика кількість підходів, які можуть бути об'єднані у дві основні групи. До першої групи належать ті, відповідно до яких правозастосовні акти можуть мати документальну, усну форму або форму дії [5, с. 164]. Відмінності форм зумовлюються різноманітністю способів вираження і закріплення волі органів держави і посадових осіб, що міститься в актах застосування норм права. Дотримуючись цього підходу, А. Коренев класифікує акти застосування права дещо по-іншому, виокремлюючи словесні та конклюдентні акти, словесні, у свою чергу, поділяючи на письмові й усні. Аналіз наведеного підходу дає змогу дійти висновку про те, що правовий акт може мати форму документа (письмового чи електронного), усну форму чи форму дії. Обрання тієї чи іншої форми зумовлено характером суспільних відносин, що регулюються, обставинами, за яких правовий акт приймається, тощо. Зміст правового акта у цьому разі залишається незмінним, змінюється лише форма його зовнішнього вираження.

Одним із найпоширеніших прикладів правозастосовного акта, що має форму дії, є діяльність регулювальника дорожнього руху. Уявімо собі, що регулювальник вказує водію напрям його руху не за допомогою жезла, а шляхом усного наказу або шляхом складання офіційного документа, в якому міститься рішення щодо конкретної ситуації і веління щодо подальших дій водія. На наш погляд, зміст правозастосовного акта при цьому залишається незмінним, змінюється лише зовнішня форма його вираження як результату правозастосовної діяльності регулювальника.

До другої групи належать учені, які відстоюють думку, згідно з якою і правовим, і правозастосовним актом слід називати лише письмовий документ як зовнішню форму вираження результату діяльності. Прибічники цієї точки зору погоджуються з тим, що результат правової форми діяльності може мати й інші зовнішні форми вираження (у тому числі усну форму чи форму дії). Проте, на їх думку, тільки той акт, що втілений у форму документа, може мати статус правового акта. На наш погляд, цей підхід має певні недоліки. Так, ми зіштовхуємося з необхідністю вводити у юридичну термінологію нові терміни, які б позначали ті правові явища, що закріплюють результат правової форми діяльності і мають усну форму або форму дії, а також загальний для них термін. Водночас ми не можемо ігнорувати той факт, що з огляду на важливість суспільних відносин, що регулюються правотворчими актами, та юридичну природу останніх вони повинні мати виключно форму документа (письмового чи електронного). Однак сам правотворчий акт не повинен ототожнюватися з документом, оскільки це приводить до його ототожнення з формою, внаслідок чого характеристика правотворчого акта зводиться до характеристики його зовнішньої форми.

Крім того, вимога щодо документальної зовнішньої форми правотворчих актів не може поширюватися на правозастосовні акти, необхідність прийняття яких може бути нагальною, зумовленою потребою невідкладного реагування на ситуацію. Іншими словами, ми проти того, щоб документальна форма правового акта розглядалася як його конститутивна ознака, втрачаючи яку, правовий акт позбавляється своєї юридичної природи.

Висновки. Отже, правозастосовний акт, маючи власну зовнішню форму (документальну, усну або форму дії), сам є формою закріплення та зовнішнього вираження такого безпосереднього результату правозастосування, як рішення у конкретній юридичній справі.

Література:

1. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. II. – 360 с.
2. Бертель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бертель. – М. : NOTA BENE, 2000. – 576 с.
3. Васильев Р.Ф. Акты управления (Значение, проблема исследования, понятие) / Р. Ф. Васильев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 141 с.
4. Васильев Р.Ф. О понятии правового акта / Р.Ф. Васильев // Вестник Московского университета. – Сер. 11. Право. – 1998. – № 5. – С. 3–25.
5. Дюрягин И.Я. Применение норм советского права. Теоретические вопросы / И.Я. Дюрягин. – Свердловск: Сред.-Урал. кн. изд-во, 1973. – 247 с.
6. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д.А. Керимов. – М.: Аванта+, 2000. – 560 с.
7. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве / О.А. Красавчиков. – М. : Госюриздат, 1958. – 182 с.
8. Лазарев В.В. Применение советского права / В.В. Лазарев ; Науч. ред. Б.С. Волков. – Казань : Изд-во Казанского университета, 1972. – 200 с.
9. Матвеева Л.Г. Интерпретационні акти як різновид правових актів / Л.Г. Матвеева // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 7. – С. 111–117.
10. Мицкевич А.В. Акты высших органов советского государства. Юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР / А.В. Мицкевич. – М. : Юридическая литература, 1967. – 172 с.
11. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 511 с.
12. Осауленко О.І. Місце правозастосовних актів у системі правових актів / О.І. Осауленко // Держава і право. – 2014. – Випуск 49. – С. 23–27.
13. Пунько О.В. Структурна побудова правозастосовних актів / О.В. Пунько // Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 36–40.
14. Сендецька Т.В. Визначення поняття «правовий акт» у правовій системі України / Т.В. Сендецька // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 708–711.
15. Соколов Ю.А. О специфических признаках актов применения правовых норм / Ю.А. Соколов // Сов. государство и право. – 1979. – № 8. – С. 76–82.
16. Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / Астрахан Е.И., Беляева З.С., Братусь С.Н., Брауде И.Л., и др.; Под ред.: Братусь С.Н., Самощенко И.С. – М. : Госюриздат, 1962. – 575 с.
17. Тихомиров Ю.А. Правовые акты: Уч.-практ. пособ. / Ю.А. Тихомиров, И.В. Котелевская. – М. : Юринформцентр, 1999. – 381 с.
18. Цвік М.В. Про систему юридичних актів / М.В. Цвік // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4. – С. 11–19.
19. Явич Л.С. Сущность права / Л.С. Явич. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 207 с.

Мухин В. В. Правоприменительный акт как форма индивидуального правового регулирования

Аннотация. В статье рассмотрены представленные в юридической литературе подходы к раскрытию природы правоприменения. Автор исходит из того, что правоприменительная деятельность является важным проявлением индивидуального правового регулирования.

Ключевые слова: индивидуальное правовое регулирование, правоприменение, правоприменительный акт, правовой акт.

Mukhin V. The enforcement act as a form of individual legal regulation

Summary. The article discusses presented in legal literature approaches to the disclosure of the nature of law enforcement. The author proceeds from the fact that enforcement activity is an important manifestation of individual legal regulation.

Key words: individual legal regulation, enforcement, enforcement act, legal act.